

МІСТА І МІСТЕЧКИ

Розділ ІХ

УДК [902:908](477.41)«15/18»

Л.В. ЧМІЛЬ,
А.А. ЧЕКАНОВСЬКИЙ

Про заснування міста Іванкова Київської області

Стаття присвячена комплексному аналізу археологічних матеріалів і пізньосередньовічних документів, які стосуються міста Іванкова Київської обл. Містить історію археологічних досліджень городища в центрі міста і уточнює час та обставини заснування тут наприкінці XVI ст. замку та містечка. З'ясовано історіографічні помилки щодо цього питання у попередніх роботах істориків.

Ключові слова: Іванків, заснування містечка, замок, Олехнович Юхнович, Проскура, Лозка, Олізар Волочкевич, кераміка, городище, замчище, Іванківський ключ, землеволодіння, історіографія.

Нині вивчення пізньосередньовічного і ранньомодернового часу зайняло достойне місце в проблематиці української археології та історії. З'ясування фактів цього періоду дозволяє завдяки ретроспективному аналізу також досліджувати деякі проблеми більш раннього часу, зокрема – структуру заселення.

Ця робота є першою спробою комплексно розглянути проблему заснування міста Іванкова та історію його замку за археологічними та писемними джерелами. Іванків знаходиться у Київському Поліссі, розташований на лівому високому березі р. Тетерів. У центрі міста є залишки городища давньоруського часу. Відомо також, що в XVII ст. на цьому місці знаходився замок. Уперше ця пам'ятка була описана в 1848 р. І. Фундуклеєм. Від нього дізнаємося, що «в містечке Іванков єсть замок. В 1834 году он разрушен до основания тамошним управителем. Помещичий двор этого містечка называется также замком; в прежнее время на был он обведен высокими валами и глубоким рвом, в который входила вода из реки Тетерева. Для въезда устроены были два моста и двое ворот, из которых над

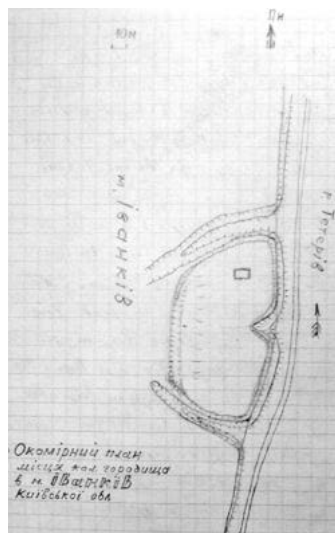

Рис. 1. Сторінка зі щоденника М. Кучери з окомірним планом Іванківського городища.

Рис. 2. Яр з північного боку городища. Вигляд із заходу.

одними возвышалась башня с часами. Во время раскапывания валов (в 1834 году) находимы были человечески кости» [1]. Пізніше, в 1864 р. ці ж дані наводив Л. Похилевич, додаючи, що панський маєток і церква знаходяться всередині замку. Він вважав, що ця місцевість називалася спочатку Труденевщиною, а потім – Пасинківщиною, а з 1589 р. стала зватись містом Івановим від Івана Проскури-Сущанського, київського міського судді [2]. Л. Похилевич також прослідковує подальшу історію містечка до середини XIX ст. [3] Е. Руліковський подає ті ж відомості про замок, але поточніше, що він був споруджений Іваном Проскурою-Сущанським, якому в другій половині XVI ст. належала Пасинківщина і який осадив тут людей, заснував поселення й назвав його на свою честь Іванковом [4]. О. Яблоновський вважає часом закладення замку приблизно 1590 р. [5]. Історію цієї місцевості XV–XVI ст. також простежив П. Клепатський, спираючись на праці Л. Похилевича та Е. Руліковського, використовуючи також деякі нові документи [6]. Згадка про замок увійшла й до «Археологической карты Киевской губернии» В. Антоновича [7]. Ось, власне, і вся інформація про пам'ятку, зібрана науковцями XIX ст. У XX ст. у краєзнавчих працях з історії Іванкова (головними з яких можна назвати розвідки Б. Гордієнка та І. Лапенка) та у довідковій літературі було використано ще кілька документів, переважно XVII–XVIII ст., але основою цих розвідок залишалися роботи істориків XIX ст., зокрема Л. Похилевича [8]. Праця польського дослідника В. Бобінського, навпаки, більше спирається на дослідження Е. Руліковського й О. Яблоновського [9]. Таким чином, в історіографії було висловлено 2 версії історії Іванкова XV–XVIII ст., які хоч і збі-

гаються в основних момен-
тах, але все ж мають чималі
розбіжності, про що буде
сказано нижче. Щодо самої
пам'ятки, то більше інфор-
мації про неї дали археоло-
гічні розвідки.

У ХХ ст. місце замчища
кілька разів обстежувалося
археологами, але без розко-
пок і, навіть, шурфування.
Наприкінці 1940-х років тут
проводив розвідки П. Третьяков. Він уперше поставив питання про існування на
цьому місці давньоруського городища:

Рис. 3. Яр з південного боку городища. Вигляд зі сходу.

...древнее городище имеется в Иванкове. Оно также очень плохо сохранилось – на его месте в старое время была усадьба, а ныне находится городской сад. Городище занимает треугольный мыс высокого берега, с двух сторон ограниченный крутыми склонами. По основанию мыса в древности проходили вал и ров. Очень может быть, что городище занимало и соседний мыс берега. На берегу Тетерева, у основания городища, видны в обнажениях многочисленные землянки, однако не «древлянского» времени, а более поздние, XI–XIII вв. В этот период здесь было, по-видимому, очень значительное поселение [10].

У 1970 р. тут проводив розвідки М. Кучера, який виконав схематичний план городища [11] (рис. 1). За цим планом можна на місцевості визначити залишки ровів: один – це глибокий яр, що розрізає високий берег р. Тетерів з півночі від городища (рис. 2), інший – майже засипаний яроч перед краєзнавчим музеєм у південній частині (рис. 3). Поперечна частина рову, яка з'єднувала ці два яри, позначена на плані як неглибоке пониження поверхні, що зараз уже не фіксується. Площа городища – 0,75 га, довжина приблизно 120 м, ширина – 60-70 м. В обриві над річкою М. Кучера зібрав кілька уламків вінець посудин XI–XIII ст. й уламки грубих стінок горщиків з широким заглибленим лінійним орнаментом, які відносяться до часу не пізніше рубежу X–XI ст. За визначенням М. Кучери, ця пам'ятка є простим мисовим городищем, що було засноване на рубежі X–XI ст. й існувало в XII–XIII ст. Дослідник відносить його до одного зі значних населених пунктів Середнього Подніпров'я, що відігравали важливу роль у захисті правобережної Київщини від нападів степових кочовиків [12]. У 1993 р. в басейні р. Тетерев проводили розвідки П. Покас і О. Серов, за матеріалами яких складено карту археологічних пам'яток, що знаходиться в місцевому краєзнавчому музеї. Але їхні дані щодо городища в основно-

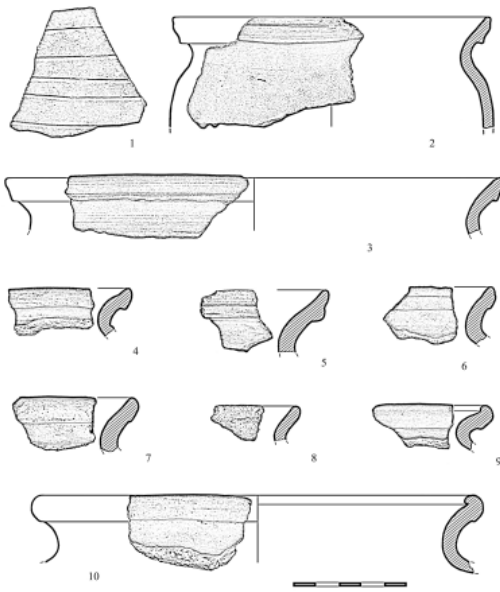

Рис. 4. Кераміка X–XII ст. з території на південь від городища.

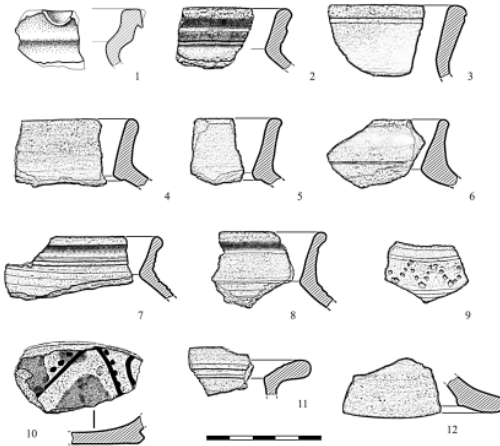

Рис. 5. Кераміка початку XVII ст. (1), середини XVII ст. (2, 3) та кінця XVII–XVIII ст. з територій на південь (2) та на північ від городища.

му повторюють інформацію М. Кучери.

Сучасний вигляд цього місця, порівняно з часом досліджень М. Кучери, змінено кількаразовими нівелюваннями під час благоустрою території, де нині розташовано міський парк. На території, обмеженій ярами і можливими залишками ровів, знахідки підйомного матеріалу майже не трапляються. Але за межами цієї території культурний шар зберігся краще. Так, на території біля місцевого музею, на південь від городища, зібрано ліпну кераміку поки що невідомого часу (хоча деякі товстостінні фрагменти з домішкою крупної жорстви можуть датуватись другою половиною I тис. н.е.) та фрагменти давньоруського гончарного посуду X–XII ст. (рис. 4). З північного боку городища, в парку біля школи мистецтв, кераміка X–XII ст. представлена поодинокими знахідками. Зате тут масово зустрічаються фрагменти посуду кінця XVII–XVIII ст., деякі вінчики горщиків можна віднести до початку – першої половини XVII ст. (рис. 5).

Рис. 6. Солід Карла Густава 1655 р., знайдений неподалік Іванківського замчища.

Нечисленні фрагменти давньоруської кераміки також трапляються в осипах крутого схилу біля річки, але слідів землянок, які бачив П. Третьяков, вже не помітно – край мису з того часу дуже сильно змінився через постійні зсуви ґрунту. Кераміка XVII–XVIII ст. трапляється також у садибах на вул. Шевченка, що

пролягає біля міського парку. На одній з цих садиб, на відстані не менше 200 м від замчища, знайдено також лівонський солід Карла Густава 1655 р¹ (рис. 6).

Окрім цієї інформації, існують перекази про підземні ходи, місця виходу яких знаходилися у ровах з півночі та з півдня від замку. Інші перекази вказують на знахідки людських кісток у різних частинах сучасного міського парку: на сусідньому з городищем місі північніше городища-замчища і на місці знесеної церкви, а також на крайніх садибах на вул. Шевченка, де, вірогідно, був цвинтар пізнішого часу. Кістки, знайдені у валах у 1834 р., могли походити з могильника поблизу від замку, землю з якого брали для спорудження валів.

Таким чином, з наведених матеріалів можемо зробити висновок, що на цій території існувало давньоруське городище X–XIII ст. (хоча питання про час першого поселення залишається відкритим). Наприкінці XVI ст. тут споруджується замок, ймовірно, з використанням залишків старої фортифікації, оскільки досить значна частина давньоруських городищ Київщини використовувалася як укріплені пункти за доби пізнього середньовіччя [13]. Замок знесений у 1834 р. під час будівництва нового маєтку. Цікаво, що цей маєток ще досить довго продовжували називати «замком». Не дивлячись на досить давні відомості про пам'ятку, масштабні наукові дослідження на ній не проводилися. Інформація в писемних джерелах скупа і в багатьох моментах суперечлива. Крім того, значна частина свідчень писемних джерел, які були опубліковані в середині XIX ст., відтоді просто механічно цитувалися. Деякі подібні цитати створили історіографічні міфи, котрі через тривалу не увагу до вказаного періоду історії України закріпилися у науково-популярній і частково у фаховій літературі. Документи, що містяться в «Źródła dziejowe» й інших збірниках, виданих у XIX ст., дають можливість прослідкувати долю місцевості, в якій знаходиться сучасне місто

¹ Визначення Г.А. Козубовського.

Іванків, протягом другої половини XV – початку XVII ст., і критично поставитися до частини фактів, котрі наводили автори у XIX ст. й продовжують повторювати нинішні публікації. Плутанину посилює існування на території Київщини та Житомирщини кількох населених пунктів з назвою Іванків, оскільки їх власники часом згадуються разом у одних документах [14].

У середині XV ст. київський князь Олелько Володимирович (час правління 1443–1455 роки) надав землі, на яких пізніше виник Іванків, своєму бояринові Олехну Юхновичу. А. Стороженко в публікації відповідних документів датує цю подію 3 лютого 1455 р. [15]. Спадщина Івана Олехновича Юхновича перейшла його дочкам Марії, Орині та синам – Федору й Василю. Останній на той час був у татарському полоні. Після смерті обох братів Марія та Ориня розподіляють спадкові землі між собою. А. Стороженко датує цю подію липнем 1524 р., а П. Клепатський – 1494 р. (4/VII інд. 12), що нам здається більш вірогідним з огляду на датування інших документів і подій [16]. На той час дочки Івана Олехновича Юхновича були вже заміжні: Марія за Федором Лозкою, а Ориня за Сенком Проскурою-Суцанським. Марія отримала на півночі Київщини Мелеховщизну, Турденевщизну, Тригубовщизну (на той час в заставі у Михайла Половця). Ориня отримала на р. Ірпінь – Білки, Веприки, Мохнач, Махновщину, на р. Унава – Острови (всі населені пункти з-під застави у Михайла Половця викуплені коштом Марії). Зміст цих же документів подано й у «*Źródła dziejowe*» під 1618 р. з приводу поділу маєтностей між нащадками Івана Проскури [17].

П. Клепатський слушно вважає, що невірно ототожнювати Турденичі та Пасинковщину. Хоча вони були розташовані близько, але належали різним сім'ям із близькими міжродинними зв'язками [18]. Пасинковщину й Турденичі також практично ототожнювали з Іванковом. Але аналіз джерел показує, що всі три населені пункти були окремими поселеннями і згадуються в документах одночасно. Так, Пасинковичі фігурують як маєтність Проскури, а Турденичі – як власність Лозок. (У джерелах назва поселення має кілька написань – Турденичі, Турденевичі, Турденевці). Маємо згадку документа 1507 р. про поділ спадку Бориса Лози, за яким с. Турденевці переходить його сину Олехну («*wies Turdenewce nad rz. Teterewia*»). В 1525 р. воно перебуває у володінні Яцка Лози. Є повідомлення 1586 р. про «атамана турденевскаго» з «имения Иванова». З 1618 р. Турденевичі вже постійно згадуються в складі Іванківської волості. Локалізація села наразі не з'ясована. З середини XV ст. до 1645 р. Турденевичі (Турденевці) перераховуються разом із Пуковим і Феневичами, які знаходилися на р. Здвиж. У XV ст. населений пункт згадується як «Турденевщина над Тетеревью», в 1618 р. – «маєтність Турденевщина, прозываемые Феневичи» (хоча в іншому документі – «Тригубовщизни, званої Феневичі», в подальшому

Труденовичі та Феневичі перераховуються разом в одних документах). У списках сіл 1672–1683 років це поселення вже перераховується між Обуховичами і Станішівкою, а в 1683 р. згадується як запусіле село «Труденичи под Обуховичами». У середині XVIII ст. документи повідомляють про урочище Труденевщина в маєтку Унин на р. Таль [19]. Можливо, у писемних джерелах мова йде про різні населені пункти зі схожою назвою.

Пасинковичі вперше згадуються в декреті київського воєводи Немировича (1514–1541 рр.), за яким Яцко Борисович Лозка передав запис на маєтність Тимофію Проскурі як «рекомпенсат» посагу померлої дружини, котра була сестрою Яцка [20]. В 1524 р. Сигізмунд підтверджує київському землянину² Тишку Проскурі землю пусту Пасинковщину на Тетереві [21]. Пасинковичі згадуються в документах до початку XVII ст., надалі ці згадки зникають. Ймовірно, це поселення знаходилося близько до Іванкова і, можливо, пізніше з ним злилося.

Перший відомий власник Пасинковичів Тишко Проскура – син Орини та Сенка [22]. Він згадується в документах протягом майже всієї першої половини XVI ст. Так, у 1508–1509 і 1517 років він разом із Яцком Лозкою серед інших урядників бере участь у поділі кордонів маєтностей київських монастирів, у 1532 р. згадується у витратних записах скарбу, в 1541 р. разом з Олізаром Волчковичем просить у Сигізмунда I Чорнобильський замок³ на дворічне держання [23]. Невдовзі він отримує цю посаду – П. Клепатський вважає, що Тишко Проскура тримав Чорнобильський замок у 1543–1544 р., а Н. Яковенко називає 1545–1547 роки. Остання дата підтверджується документом 1546 р., коли Тишко названий державцею цього замку [24].

У 1571 р. Пасинковщиною вже володів Іван Тимофійович Проскура, київський гродський суддя, син Тишка Проскури [25]. Цим роком датована справа про розмежування земель, у якій докладно описані межі його маєтків Пасинковичів і Обуховичів [26]. Іван Проскура в 1581 р. платив податок з Пасинковщини, яка на той час вже мала 8 осілих, 6 дворів і попа (8 osiadł., zagrod. 6, por i fl.) [27]. Він вважається засновником садиби-замку, який назвав своїм іменем. Л. Похилевич подає 1589 р. як рік першої згадки назви «Іванков». Але маємо документ 1586 р., в якому фігурує назва «Іванов». У «Źródła dziejowe» ця назва зустрічається з 1598 р. Там же міститься запис маєтностей Івана Проскури на дружину, де фігурує назва «Іванін» [28]. Цей документ записано під 1602 р., але він мав бути складений ще за життя Івана Проскури, тобто,

² Зем'яни – одна з назв бояр, які повинні були нести військову та замкову служби, за що отримували земельні володіння.

³ Чорнобильський замок, заснований близько 1520 р., давався київським боярам в почергове держання на 1–2 роки до 1569 р., коли Чорнобильський повіт був приєднаний до Київського староства.

принаймні, до 1586 р. Також у документах кінця XVI – початку XVII ст. замок називається «Іванов, званий Пар» [29].

Іван Проскура відписав свої маєтності дружині Овдотії (Євдоксії) Семенівні Кмітянці. Після його смерті вона вдруге вийшла заміж за Миколая Янушевича Гулевича Дольського, київського ключника і городничого (з 1595 р., помер близько 1607 р.) [30]. Особа О. Кмітянки чомусь також стала джерелом іншого варіанта історії заснування Іванкова, викладеного Е. Руліковським. Він власниками земель, де виник сучасний Іванків, називає Половців-Рожиновських, Івана Немирича та Філона Кміту. Можливо, тут трапилася плутанина з іншим Іванковом із володінь Немирича [31]. Думка про те, що Пасинковщина в складі Трудиновської землі перейшла до Проскур в якості посагу від Кмітів, побутувала в польській історіографії як XIX ст., так продовжує повторюватися й у сучасних публікаціях [32]. Е. Руліковський спирався на привілей київського князя Олелька Володимировича (1443–1455), даний Половцю Рожиновському на володіння землею Трудиновською [33]. П. Клепатський вважає, що Трудиновичі були надані князем Олельком спочатку Михайлові Половцю, а потім були передані Олехну Юхновичу. В документах про розділ спадщини Олехни вказано, що Михайло Половець тримав ці маєтності у заставі, а не у власності. Інший документ, на який спирається Е. Руліковський, на жаль, нам невідомий. Сказано лише, що: «Маємо слід в судових документах, що в 1586 р. Трудиновичі вже належали матері славного Філона Кміти, на ім'я Євдотії (вдруге заміжньої) Миколаєвої Гулевичової, вона того ж року записала Трудиновщизну, Малеховщизну, Трибуховщизну, половину в Загальцях і Мойсейках дочці своїй Євдоксії Кмітянці, заміжньої за Іваном Проскурою Сущанським, суддею гродським київським. Іван Проскура взяв ті володіння в посаг»⁴ [34]. Вказівка на те, що Овдотія в другому шлюбі Миколаєва Гулевичова, свідчить про те, що тут мова йде про одну і ту саму жінку – вдову Івана Проскури. Не маючи цього документа, звичайно важко визначити достовірність даного повідомлення. Рік смерті Івана Проскури можна приблизно визначити як 1584–1585. У 1586 р в справі про межу земель на р. Жерева, Овдотія вже названа дружиною Миколая Гулевича. Масмо також документ 1587 р., в якому йдеться про розділ спадку померлого Івана Проскури, і хазяйку Пасинковичів теж названо «пані Гулевичовая». [35]. Отже, Іванків мав бути заснований раніше 1585 року. Цікаво, що будучи заміжньою, Овдотія зберігає право власності на успадковані села за собою і бере участь у деяких судових справах щодо спадщини без чоловіка.

Овдотія (Євдоксія) Семенівна Кмітянка доводилася сестрою Філону Семеновичу Кміті (помер 1587 р.), що був остерським (1562 р.) та чорно-

⁴ Тут і далі переклад з польської авторський

бильським (1564 р.) державцею, титулярним смоленським воєводою (в 1579–1587 роках) [36]. Замолоду Філон Кміта й Іван Проскура були бойовими товаришами. Як каже Е. Руліковський: «обидва ці мужі довгі роки не склали зброї з плечей натруджених, охороняючи прикордоння» [37]. В хроніці Стрийковського є згадка, що в 1568 р. «Філон Кміта, староста Оршанський, з Ляцкім, Палускім, Васильовським і Іваном Проскурою ... зібравши люду 4000, ходив аж під Смоленськ, де перед містом у бою Москви дуже багато побив і значних людей полонив, а потім наші кільканадцять миль за Смоленськом розоряли землю Московську без відпору». В посвяті до «Євангелія учительного» 1637 р. Петро Могила відзначив заслуги роду Проскур-Сущанських, навів факти біографій Тимофія, Івана, Богдана і Федора Проскур, переказав їх міфічний родовід, описав герб, перерахував численні чесноти [38].

Починаючи з 1598 р. відомо позови Григорія та Михайла Проскур-Сущанських і їх родичів проти Миколая Гулевича і його дружини Овдотії (Євдоксії) Кмітянки за «неправне тримання» Пасинкович [39]. Позови, очевидно, не принесли бажаного результату Проскурам, бо під 1618 р. судові справи згадують уже Анну Гулевичівну, дружину Лавріна (Вавжинця) Лозки (київський підчаший, помер близько 1619 р.) – очевидно, дочку Миколая Гулевича й Овдотії. Таким чином, представники роду Лозків через посаг знову отримують надтетерівські землі. Анна Гулевичівна володіє «добрами Пара або Іванова» [40].

У всіх документах, за якими реконструюють початок історії сучасного Іванкова, згадуються села, що, вочевидь, складали т.зв. Іванківський ключ. Протягом кінця XVI – початку XVII ст. серед іванківських володінь згадуються Іванов, Пасинковичі, Обуховичі, Колдировичі (Кондировщизна⁵), з 1609 р. – Спасовщизна, з 1618 р. – «нова осада» Станішовка. На початку XVII ст., очевидно, до волості були приєднані й села, що належали Лавріну Лозці (Феневичі) [41].

Цікавим документом, який прямо говорить про побудову замку, є позов архімандрита Києво-Печерської лаври о. Плетенецького під 1624 р. до Анни Лозки «про забрання ґрунтів костельних по обидві сторони Тетерева ... де її батько замок і містечко Іванів заселив». У тому ж позові спірна земля названа «Іменя, з городищем старим Іменським» [42]. Можливо, це і є давньоруське городище, на якому Іван Проскура збудував замок. Також треба звернути увагу, що, по-перше, навколо замку згадано однойменне містечко. По-друге, вже тоді виникла плутанина у родоводі власників Іванкова. Іван Проскура був не батьком, а першим чоловіком матері Анни, який, утім, помер бездітним [43]. У 1634 р. Анна Гулевичівна Лаврінова Лозчина заповідає Луцькому православному брат-

---

⁵ Поселення було підтвержене Сигізмундом I Тишку Проскурі разом із Пасинковщиною в 1524 р.

ству 1000 злотих із «маєтності моєї власної дідичної містечка Іванкова і присілках, до нього належних, у воєводстві Київському будучих» [44].

У Л. Похилевича, й у деяких пізніших працях, серед власників Іванкова цього періоду названо Стриблів [45]. Але за матеріалами із «*Źródła dziejowe*» Філон Стрибель і його нащадки володіли іншим Іванковом, що знаходився на Житомирщині. Отже, протягом XVI – початку XVII ст. Іванків і навколишні села належали Проскурам-Сущанським і Лозкам, переходячи як посаг від однієї родини до іншої.

Для XVII ст. історія замку та містечка Іванкова відображена в документах більш докладно, хоча теж викликає чимало запитань. Значна частина цих документів уміщена в збірках «Архива Юго-Западной России» (далі – АЮЗР), і використовувалася для написання краєзнавчих праць з історії Іванкова в XX ст., хоча також не повною мірою. Деякі матеріали містяться в польських збірках документів.

У період з 1634 до 1644 р. Іванків з волостю переходить до Олізарів-Волчкевичів як посаг: одна з трьох дочок Анни та Лавріна Лозок – Ельжбета – вийшла заміж за Людовіка Олізара Волчкевича, ротмістра польського королівського війська. Його батько Адам перший з роду прийняв католицизм, тому, вірогідно, і Людовік був католиком [46]. Волчковська волость Олізарів Волчкевичів знаходилася по сусідству з Іванківською, на північний захід від неї [47]. Десь у 1620-х роках до неї були приєднані Обуховичі й Станішівка, з яких Людовік уже в 1628 р. платив податок [48]. У 1644 р. Київський Печерський монастир скаржився на Людовіка Олізара-Волчкевича, який пограбував монастирську рудню та с. Шпилі, наславши своїх слуг з «местечка Іванкова» [49]. А наступного, 1645 р. вже вчинено наїзд і пограбування Іванкова та волості підданими Станіслава Консцпольського, коронного гетьмана – про що йдеться в скарзі Олізарів-Волчкевичів, нащадків Людовіка, який на той час вже помер [50]. Цими нащадками виступають його діти – Анна, Ян, Міхал і Станіслав, а також удова – Францішка з Демб'я, яка була «першого малженства Людовиковое Олизаровое Волчкевичовое, а теперешнего второго Станиславовое Уханское». Очевидно, це друга дружина Людовіка. Цікаво, що дідами названо лише дітей, а вдову – панєю «оправною» і «доживотною».

Слуги Консцпольського захопили «местечко названое Иванков и замок там будучый и иншие села, до того местечка приналежачие» а також «розные речы в местечку Иванкове в замку будучые, побрали». Загалом було забрано 115 мірок різного зерна та борошна (пшеничного, житнього, гречаного тощо), 6 горілчаних і 1 пивний казани, 3 бочки горілки, 2 – меду, 25 яловичих шкур, 10 возів заліза, 11 бочок солоних риби та м'яса, суха риба, вовна, льон й інша

продукція у великих кількостях. Ці об'єми продукції вказують на значні розміри замкових погребів і комор та на існування замкової винокурні. Був пограбований також двір в Обуховичах. Олізарів Волчкевичей «выгиснули» і з інших сіл Іванківської волості: «Хвеневиц, Пыкова, Труденевиц, Протеребовки ... Запрудок ... Шелятич, Тормоховки, Станишовки и рудней трох – одное на Пыкове, другое трохи нижей, трете под Хвеневицами, на реце Здвижджени» (список населених пунктів неповний, вірогідно через погану збереженість документа). Тоді ж маєтність перейшла до Конєцпольських, можливо, шляхом викупу у власників [51]. Після смерті Станіслава Конєцпольського в 1646 р., Іванків належить Олександру Конєцпольському⁶, що вказано в документі про втечу селян до його маєтку. Є також скарга Павла Щенієвського на те, що в 1646 р. слуга Олександра Конєцпольського Ян Касперський з іванківськими селянами напали на маєтки Щенієвського в урочищі Тютковщина [52].

Під час Хмельниччини та Руїни історія містечка Іванків і його замку в документах відбита дуже обмежено. Є згадки, що селяни Іванківської волості брали активну участь в погромах панських маєтків. Так, у 1648 р. труденецькі селяни приймали участь у нападі на двір Павла Щенієвського в с. Ханів (сучасне с. Підгайне), а селяни Великої Термахівки – на маєтність в с. Левковичі (сучасне с. Володарка). В обох випадках селян названо підданими коронного хорунжого Олександра Конєцпольського [53]. Відомо також, що іванківські козаки належали до Київського полку. В 1663 р. Іванків згадується в універсалі гетьмана Павла Тетері до козаків, розташованих на Поліссі, про захист маєтностей Пустинно-Микільського монастиря від всіляких нападів і кривд: «сотником, асаулом, атаманом и всим козакам полку Киевского, а особливе в Овручю, Лугинах, Норинску, Иванковы, Чернобыли и на селах полеских будучим» [54]. Конєцпольські в цей час фактично втрачають свої володіння, хоча номінально вони перебувають у їх власності. Маємо цікавий документ – перелік маєтків Станіслава Конєцпольського⁷, які відходять від нього внаслідок договору 1672 р. з Туреччиною⁸ [55]. В київському воєводстві серед інших згадана Іванківська волость, яка складалася з наступних поселень (тут і далі виділені села, які існують нині): «Іванков, місто; села: Обуховичі, Труденичі, Станишовка, Тормоховка, Запрудде, Любша, Розважов, Лавріновка, Красна Лука, Вітажов, Кондиоров, Спасов, Мелехов, Трибухов, Феневичі, Обчитель, Галін, Загалля, Пиково⁹, Сквирянка. Крім рудень, котрих на ріці Тетереві було 18,

⁶ Олександр Конєцпольський – син Станіслава, коронний хорунжий, помер 1659 р.

⁷ Станіслав Конєцпольський – краківський каштелян, син Олександра, помер 1682 р.

⁸ Йдеться про Бучацьку умову, внаслідок якої Польща зрікалася своїх прав на Правобережну Україну, яка ставала самостійною державою під протекторатом султана.

⁹ Запрудде – сучасна Запрудка, відома з кінця XV ст. Любша – села з такою назвою зараз не існує, але є однойменна річечка за с. Запрудка, біля якої це село, очевидно, й роз-

волося сама річного прибутку давала злотих 25 000». Е. Руліковський вважає, що це було перед самою Хмельниччиною, з чим можна погодитися, оскільки Конєцпольські не могли володіти волостю і мати з неї прибуток під час постійних козацьких воєн у цьому регіоні [56].

На початку 1680-х років Правобережна Україна, спустошена за часів Руїни, повертається під владу Польщі. Намагаючись знову колонізувати край, польський уряд відновлює тут козачину з 1684 р. Виникають нові полки й сотні. Найбільший вплив у середній і північній Україні мав фастівський полковник Семен Палій. Але одночасно почали висувати права на свої колишні володіння польські магнати, хоча Палій і не допускав їх до бувших маєтків [57]. Можливо, такою складною політичною ситуацією зумовлена плутанина у власниках іванківських володінь, що відбита в документах останньої чверті XVII ст.

У 1682 р. маєтки Станіслава Конєцпольського після його смерті переходять Яну Олександрю¹⁰ [58]. В цьому документі фігурують лише частина населених пунктів із попереднього списку: Іванков, Обуховичі, Труденичі, Станішовка, Термаховка, Запрудде, Любша, Трибухов, Феневиці, Обчитель, Галін, Загалє, Пиков, Сквирянка. В своєму заповіті цього ж року Станіслав відзначає, що багато волостей у Київському і Брацлавському воєводствах відняті під час турецької війни, і повернути їх спадкоємцям доведеться пізніше, коли випаде слушна нагода [59]. Отже, на цей час Конєцпольські ще не володіли маєтністю. За 1683 р. маємо два цікаві документи – «Інвентар містечка Іванкова і належних до нього сіл, населених і пустих» та «Люстрация подимной подати Овруцкого и Житомирского поветов Киевского воєводства» [60]. Перший документ складений Яном Кученевичем, генералом Київського воєводства, очевидно, після повернення володінь до корони. В ньому поіменно названо всіх дорослих жителів чоловічої статі Іванкова та волості, у деякого з них зазначено рід занять. В самому Іванкові на той час проживав 71 чоловік, серед них – гончар, ткач, чередник, перевізник, двоє рибалок, соцький (староста), бондар, коваль. Загалом до Іванківської волості належало 22 села, але лише в шести з них мешкали люди, всі інші запустилися під час Руїни¹¹. Більшість з них, очевидно, вже ніколи не відродилися, оскільки

ташовувалося. Мелехов – згадується з середини XV ст. – «Мелеховщина над Здвиджено». Феневиці (в цьому документі «Teniewiczze») згадується з XV ст. П. Клепатський ототожнює їх із Тригубовщиною, але Тригубовщина локалізується над Тетеревом – «Тригубовщина над Тетеревью», а Феневиці знаходяться на Здвижу. Обчитель – Оцитель, сучасна Соснівка. Галін і Загалля – можливо, Галінка і Загалці (відомі з кінця XV ст.) Бородянського району. Пиков (в цьому документі «Рukow») – згадується з початку XVI ст., має також написання «Рukow».

¹⁰ Ян Олександр – дядько Станіслава, коронний конюший, останній представник роду, помер 1719 р.

¹¹ Документ опублікований двічі в різних томах АЮЗР і має деякі розбіжності. Підрахунок населених пунктів проводився по обох варіантах тексту.

на сьогодні існує лише 10 сіл із цього списку: Обуховичі (з осілістю), Станішовка (з осілістю), села пусті з одної сторони Тетерева: Труденичі під Обуховичами, Термаховка, Запрудде від Унина, Любша від Унина, Розважов (з осілістю), Лавріновка, Краснолука, Витажов, Протереб, Тютковщина. Села пусті з іншої сторони Тетерева: Кондиров, Шпилі (з осілістю), Мелеховщизна, Трибуховщизна, Обчитель, Загалле, Пиков, Сквирянка, Феневичі (з осілістю), Галінка (з осілістю). Порівняно з документом 1672 р. склад волості дещо змінюється: тут вже немає Спасова й не згадується про рудні, зате є Протереб, Тютковщина, а також Шпилі, які до Хмельниччини були монастирською власністю. В другому документі сказано, що «місто Іванков, пана Конєцпольського, має димів шістдесят, злотих дванадцять». Отже Конєцпольські повернули собі права на маєтність.

З 1684 р. Іванків отримує в орендне користування полковник королівського козачого загону Данило Федорович [61]. Спадковим власником (дідичем) маєтку виступає Ян Конєцпольський. За 1687 р. маємо кілька скарг на Федоровича за наїзди і пограбування сусідніх міст і волостей: містечка Хабного (сучасне с. Поліське), маєтності шляхтича Михайла Скалковського в Жереві, маєтностей єзуїтської ксаверівсько-овруцької колегії в Базарі й інших селах, маєтностей Івана Потоцького в Народицькій волості [62]. Все награбоване, як сказано в документах, «до Іванкова завезено», «до местечка Іванкова запровадили і пану полковникові своєму віддали», або ж «до Іванкова з того села, миль шість, на будинок дерево возити мусили пану полковнику».

У 1688 р. Семен Палій посилає загін в кількості до 500 чоловік на чолі з сотниками Андрущенком і Тишком з наказом взяти Данила Федоровича та спалити замок, про що йдеться в скарзі Федоровича на Палія [63]. Але самого полковника в містечку на той час не було, а його дружина, слуги та міщани сховались в замку. Було зроблено кілька безуспішних спроб взяти замок: «до замочку тамтешнього штурмували і кілька штурмів припустили», після чого козаки розорили містечко та не давали осадженим брати воду. Врешті до них вийшли духовні особи і відкупилися кільканадцятьма битими талярами, після чого загін паліївців відійшов від містечка. Цікаво, що тут згадується міст через рів: козаки побили писаря «на мосту, до замку ідучого». Важливою деталлю є також те, що козаки, не змігши взяти замок, «хотіли церкву відбивати», тобто вона була за межами замку.

Для кінця XVII ст. є ще кілька згадок про Іванків у зв'язку з воєнними діями та квартируванням козацьких полків [64]. У 1694 р. тут перебував козацький загін Яреми Гладкого, що грабував і чинив насильства у Чорнобильській волості, звідки награбовані статки козаки «до Іванкова посилали» [65]. В 1696 р. Гладкий був страчений Палієм, після чого селяни Іванківської волості відмовились виконувати повинності на користь орендарів, на що останні в 1699 р. напи-

сали скаргу [66]. В цьому документі власником (дідичем) маєтності виступає уже вдова волинського каштеляна Стефана Загоровського Ядвіга, а орендарями названо шляхтичів С. Бялбжеського і О. Гуровського. Взяли вони в оренду маєтність у 1696 р. на три роки. Е. Руліківський вважає, що ці землі були у власності Загоровських вже в 1685 р. [67]. Але за скаргою на Палія, у 1689 р. власником був ще Ян Конєцпольський. Отже, зміна власника мала відбутись на початку 1690-х років. Згаданий вище документ цікавий описом деяких подробиць, пов'язаних із містечком і замком. Перераховуючи свої збитки, орендарі, зокрема, зазначають: «в Іванкові данину медову, чинш і всілякі доходи козаки забрали ... Хліб, в Іванкові сидячи, сам протестуючий за свої власні гроші купував, а повинні би хлопи протестуючого, засіяним збіжжям на двір, забезпечувати ... Млинів два і комору своїм власним коштом побудував, замок Іванківський палями обставив, печей двоє нових, вікна, лави, двері, пивницю ... своїм власним коштом реставрував ... Сторожа до двору іванківського, громадою іванківською найнятого, та ж громада, котра би повинна ... підтримувати, не підтримувала ... Жита коп 16, гороху возів 19, проса коп 17 через непослушенство хлопське миш з'їла і в ніщо обернула настільки, що протестуючий і жодного зерна не спожив». По-перше, тут названо повинності, які жителі Іванкова повинні були виконувати на двір. Окрім панщини і різних податків, вони мали проводити ремонтні й будівельні роботи в замку та забезпечувати його сторожею. По-друге, документ містить деякі дані для відтворення вигляду замкових укріплень і будівель. Тут прямо вказано, що замок був обставлений палями, тобто по верху валу йшов частокіл – досить поширена конструкція пізньосередньовічних укріплень [68]. Орендар, очевидно, провів їх черговий ремонт. Печі, вікна, лави і двері були поставлені, вірогідно, в панському будинку, що мав знаходитися всередині замку. До речі, ремонт старого чи побудова нового будинку були здійснені ще Федоровичем, який змушував селян із Кухарів і Заруддя «на будинок дерево возити ... пану полковнику» [69]. В документі сказано також про побудову комори та відновлення пивниці – великого погребя, що теж мали знаходитися всередині замкових укріплень. Десь неподалік на Тетереві були, ймовірно, і два млини, про побудову яких йдеться в цьому документі.

Для XVIII ст. є розбіжності в іменах власників і датах подій, наведених Л. Похилевичем і Е. Руліківським, хоча в основних моментах вони збігаються. За їхніми даними на початку XVIII ст. містечко переходить до Поцеїв як посаг дочки Стефана Загоровського Розалії, яка вийшла за Антонія Поцея, а потім (Л. Похилевич називає 1724 р.), також як посаг – до Любомирських, які володіли ним до кінця XIX ст. В 1743 р. будується нова церква на місці давнішої, і в цьому ж столітті споруджується католицький костел біля церкви [70].

У кількох документах з 1718 до 1723 р. йдеться про судові суперечки уніатської митрополії^{12*} за урочище Труденевщину, села Шпилі та Коленці з Ядвігою Загоровською. Надалі, в документах 1726–1754 років у цих же справах фігурують уже Поцеї – Антоній і його дружина Розалія із Загоровських, а в документі 1762 р. – діти Розалії Станіслав, Ярослав і Маріанна Любомирські. Любомирські згадуються й у пізніших документах [71]. Отже, до Любомирських ці маєтності перейшли не раніше середини XVIII ст. Замок на той час ще не втратив свого значення. Так, у документі 1726 р. сказано, що возний залишив судовий позов в Іванкові «в замочке тамошнем, в избе на столе ... и объявлен господарю и челяди», отже, панський будинок ще знаходився всередині замкових укріплень. Відомо, що в 1751 р. було створено три полкові хоругви міліції для захисту від гайдамаків. Одна з них мала стояти у Фастові, інша – у Радомишлі, а третя, полковника Камінського, – у Іванкові. Про це ж розміщення хоругв йдеться і в 1754 р. [72]. В 1793 р. після поділу Польщі Правобережна Україна відходить до Російської імперії, й Іванків стає містечком Радомишльського повіту [73]. З цього часу відпадає необхідність у замкових укріпленнях і будівлях. Можна припустити, що їх ніхто не ремонтував, і вони руйнувалися поступово під дією часу. Врешті, 1834 року управитель маєтку О. Любомирського А. Новицький повністю зруйнував рештки замку [74]: силами кріпаків розкопав вали і цією землею засипав рови, внаслідок чого було вирівняно площу перед новим панським будинком, який на той час вже, вірогідно, був збудований¹³ (рис. 7).

Таким чином, в результаті огляду документів можемо звузити період, на який припадає заснування Іванківського замку (1581–1585 роки). В XVII ст. замок витримав кілька штурмів, а також неодноразово ремонтувався. Описи воєнних подій навколо Іванківського замку вказують, що його швидше можна вважати добре укріпленою садибою, аніж справді замком. З одної сторони, не згадується наявність хоч якоїсь артилерії для його захисту, з другої – він витримував осаду загонів, які також не мали цього виду озброєння. Можна також стверджувати, що саме завдяки побудові укріплення Іванків швидко стає досить великим містечком і центром волості. Протягом XV–XVIII ст. кілька разів змінювалися власники й орендарі містечка. Якщо в XV – на початку XVII ст. маєтністю володіє українська православна шляхта, то в середині XVII ст. ці землі переходять до польських магнатів, які після війни Б. Хмельницького та Руїни відновлюють свої права наприкінці XVII ст. і володіють цими маєтностями до кінця XIX ст.

¹² Олександр Конєцпольський – син Станіслава, коронний хорунжий, помер 1659 р.

¹³ Йдеться про Бучацьку умову, внаслідок якої Польща зрікалася своїх прав на Правобережну Україну, яка ставала самостійною державою під протекторатом султана.

Рис. 7. Спланована ділянка городища перед краєзнавчим музеєм (колишній панський будинок). Вид з півночі.

Хотілось би також зазначити кілька проблем, які виникли в процесі збирання й аналізу інформації про містечко та замок у Іванкові, вирішення яких потребує нових підходів на сучасному рівні. У документах XVI–XVII ст. постійно згадуються населені пункти т.зв. Іванківського ключа, що протягом більше двох століть фактично утворювали певну територіально-поселенську формацію, яка

перебувала у власності кількох кланів, пов'язаних родинними стосунками. Археологічні розвідки могли б відповісти на питання, чи не є це спадщиною більш давньої поселенської структури навколо давньоруського Іванківського городища? Другою проблемою, виявленою дещо несподівано, виявилася фактична відсутність історичного вивчення пізньосередньовічної тематики протягом XX ст. щодо адміністративної історії Київщини, структури заселення регіону в пізньосередньовічний і ранньомодерновий час. Перспективним напрямом досліджень видається комплексний аналіз розвитку поселенських структур, як на основі документів, так і на основі археологічного матеріалу. Цікаві результати могли б дати також археологічні дослідження на місці замчища. Проведення масштабних розкопок тут зараз, звичайно, недоречно з огляду на існування міського парку на цій території. Але цілком можливо закласти невеликі розвідкові шурфи на пам'ятці та за її межами для того, щоб мати краще уявлення про її планування, хронологію та історію.

Джерела та література

1. *Фундуклей И.* Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии. – К., 1848. – С. 40–41.
2. *Похилевич Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – К., 1864. – С. 156.
3. *Похилевич Л.* Уезды Киевский и Радомысльский. – К., 1887. – С. 243–244.
4. *Słownik geograficzny królestwa Polskiego.* – Т.3. – Warszawa, 1882. – S. 314–315.
5. *Zróżdła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruska. Ukraina (Kijów-Braclaw).* Opisane przez Aleksandra Jabłonowskiego. – Т. XXII. – Warszawa, 1897. – S. 79.
6. *Клепатский П.* Очерки по истории Киевской земли: Литовский период. – Біла Церква, 2007. – С. 260.
7. *Антонович В.Б.* Археологическая карта Киевской губернии. – М., 1895. – С. 6.
8. *Гордієнко Б., Лапенко І.* Історичне минуле Іванкова // Трибуна праці. – 1971. – 19 січня; Історія міст і сіл Української РСР: Київська область. – К., 1971. – С. 304–305; *Мальченко О.* Укріплені

- поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – середина XVII ст.). – К., 2001. – С. 153–154; *Смоєвж П.Я.* Кризь роки і відстані: Нариси з історії Іванківського району Київської обл. та про гордість землі Поліської – талановитих людей. – К., Іванків, 2001. – С. 9–17.
9. *Bobinski W.* Wojewodztwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy: Studium osadnictwa I stosunkow własności ziemskiej. – Warszawa, 2000. – S. 162.
  10. *Третьяков П.Н.* Древлянские «грады» // Академику Б.Д. Грекову ко дню 70-летия. Сборник статей. – М., 1952. – С. 64.
  11. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья (археологическая карта). – К., 1984. – С. 33; *Кучера М.П.* Давньоруські городища на Правобережжі Київщини // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К., 1976. – С. 176–177; *Він же.* Слов'яно-руські городища VIII – XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем. – К., 1999. – С. 197; *Він же.* Звіт про археологічну розвідку на Київщині в 1970 р. – Науковий архів Інституту археології НАНУ. – 1970/20 – С. 3, щоденник – С. 6.
  12. *Кучера М.П.* Давньоруські городища... – С. 197.
  13. Там само – С. 196.
  14. *Zródła dziejowe...* – Т. XXI. – Warszawa, 1894. – S. 243.
  15. *Стороженко А.* К истории г. Киева и его окрестностей в XV-XVI вв. // Киевская старина. – 1892. – № 2. – документы, известия, заметки. – С. 339–347.
  16. *Клетатский П.* Вказана праця. – С. 260.
  17. *Zródła dziejowe...* – Т. XXI. – S. 216–217.
  18. *Клетатский П.* Вказана праця. – С. 260.
  19. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов. – Т. 1. – СПб., 1897. – С. 53, Т. 2. – СПб., 1907. – С. 42, 129, 172; Описи актових книг Киевского центрального архива. – № 37. – К., 1906. – С. 38; *Стороженко А.* Вказана праця. – С. 343–346; Україна перед визвольною війною: Збірник документів. – К., 1946. – С. 68–71; Архив Юго-Западной России (АЮЗР). – Ч. 6, Т. 1. – К., 1876. – С. 154–156; *Przylecki S.* Pamiętniki o Koniecpolskich: Przyczynek do dziejow polskich XVII wieku. – Lwow, 1842. – S. 366–367, 371; *Rulikowski E.* Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym. Warszawa, 1853. – S. 35; *Zródła dziejowe...* – Т. XXI. – S. 218, 283, 477, 479–480.
  20. *Zródła dziejowe...* – Т. XXI. – S. 478.
  21. *Любавский М.* Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута. – М., 1892. – С. 538.
  22. *Bobinski W.* Вказана праця. – S. 162.
  23. Акты, к Юго-Западной Руси относящиеся (далі – АЮЗР). – Ч. 8, Т.4. – К., 1907. – С. 159, 165; Ч. 8, Т. 5. – К., 1907. – С. 33–34, 453.
  24. АЮЗР. – Ч. 8, Т. 5. – С. 48; *Клетатский П.* Вказана праця. – С. 257; *Яковенко Н.* Українська шляхта. – К., 2008. – С. 199.
  25. *Bobinski W.* Вказана праця. – S. 162; *Rulikowski E.* Opis powiatu Kijowskiego. – Kijow-Warszawa, 1913. – S. 203;.
  26. Описание документов Архипа... – Т. 2. – С. 421–428.
  27. *Zródła dziejowe...* – Т. XX. – Warszawa, 1894. – S. 171.
  28. *Похилевич Л.* Уезды... – С. 243; Описание документов архива... – Т. 1. – С. 53; *Zródła dziejowe...* – Т. XXI. – S. 26, 90.
  29. *Zródła dziejowe...* – Т. XX. – S. 282, 283, 340.
  30. АЮЗР. – Ч. 8, Т. 5. – С. 374; Руська (Волинська) метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673. – К., 2002. – С. 449–450;.
  31. *Słownik geograficzny...* – S. 314–315; *Zródła dziejowe...* – Т. XXI. – S. 56.
  32. *Bobinski W.* Вказана праця. – S. 163–164; *Jablonowski A.* Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej: Epoka przelomu z wieku XVI-go na XVII-sty. Dział II-gi: Ziemia Ruskie Rzeczypospolitej. – Warszawa-Wieden, 1899–1904. – mapa 8.
  33. *Rulikowski E.* Opis powiatu Wasylkowskiego... – S-34-35.

34. Słownik geograficzny... – S. 314.
35. Описание документов Архипа... – Т. 1. – С. 53; Опись актовой книги Киевского центрального архива. – № 8. – К., 1871. – С. 62.
36. Яковенко Н. Вказана праця. – С. 171.
37. Słownik geograficzny... – S. 314.
38. Гуляй А. До історії шляхетського роду Проскур-Сушанських («Свангеліс Учительне» 1637 р. з колекції НМІУ. як історичне джерело) // Історико-краєзнавчі дослідження пам'яток пізнього середньовіччя. II. Писемні джерела про пам'ятки українського козацтва. – Козацька бібліотека, 2011. // <http://kozakbiblio.web-box.ru/naukovo-doslndnij-centr-chasi-kozack/bblografchnij-pokazhzhchik-vidan-naukovo-doslndnogo/pisemn-dzherela-pro-pamjatki-ukranskogo>; *Strzykowski M.* Kronika polska, litewska, zmozdzka, I wszystkiej Rusi. – Warszawa, 1846. – Т. II. – С. 417.
39. Zródła dziejowe... – Т. XXI. – S. 33–34.
40. Руська (Волинська) метрика... – С. 609; Zródła dziejowe... – Т. XXI. – S. 218, 282, 291, 350, 365.
41. Zródła dziejowe... – Т. XX. – S. 42, 283; Т. XXI. – S. 26, 33–34, 72, 90, 142, 283, 291, 340, 618.
42. Zródła dziejowe... – Т. XXI. – S. 365.
43. Zródła dziejowe... – Т. XXI. – S. 72.
44. АЮЗР. – Ч. 1, Т. 6, – К., 1883. – С. 679.
45. Гордієнко Б., Лапенко І. Історичне минуле Іванкова // Трибуна праці. – 1971. – 19 січня. – С. 2; *Похилевич Л.* Уезды... – С. 243.
46. *Bobinski W.* Вказана праця. – S. 170, 319.
47. *Jablonowski A.* Вказана праця. – тара 8.
48. АЮЗР. – Ч. 7, Т. 1. – К., 1886. – С. 409.
49. Описи актовых книг Киевского центрального архива. – № 37. – К., 1906. – С. 59–60; Україна перед визвольною війною... – С. 50.
50. Україна перед визвольною війною... – С. 68–71.
51. *Мальченко О.* Вказана праця. – С. 154.
52. Описи актовых книг... – № 37. – С. 59; Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 480.
53. АЮЗР. – Ч. 3, Т. 4 – К., 1914. – С. 435, 517.
54. Там само. – Т. 7. – СПб., 1872. – С. 377.
55. *Przylecki S.* Вказана праця. – S. 366–367.
56. Słownik geograficzny... – S. 314.
57. *Дорошенко Д.* Нарис історії України. – Т. II. – К., 1992. – С. 141.
58. *Przylecki S.* Вказана праця. – S. 371.
59. Там само. – S. 382.
60. АЮЗР. – Ч. 6, Т. 1. – К., 1876. – С. 154–156; Ч. 7, Т. 1. – К., 1886. – С. 499, 510–513; .
61. Гордієнко Б., Лапенко І. Історичне минуле Іванкова // Трибуна праці. – 1971. – 19 січня. – С. 3; *Похилевич Л.* Уезды... – С. 243.
62. АЮЗР. – Ч. 3, Т. 2. – К., 1868. – С. 135, 137, 146, 161.
63. Там само. – С. 182–184.
64. Там само. – С. 215.
65. Там само. – С. 303–304.
66. Там само. – С. 371.
67. Słownik geograficzny... – S. 315.
68. Города, местечки и замки Великого княжества Литовского: Энциклопедия. – Минск, 2009. – С. 49.
69. АЮЗР. – Ч. 3, Т. 2. – С. 161.
70. *Похилевич Л.* Уезды... – С. 244; Słownik geograficzny... – S. 315.
71. АЮЗР. – Ч. 7, Т. 3. – К., 1905. – С. 456; Описание документов Архипа... – Т. 2. – С. 42, 49, 52, 57, 104, 129, 135, 172, 215; Описи актовых книг... – № 37. – С. 38, 40.
72. АЮЗР. – Ч. 3, Т. 3. – К., 1876. – С. 563, 679; Описание документов Архипа... – Т. 2. – С. 57.
73. Історія міст і сіл... – С. 305.

74. Гордієнко Б., Лапенко І. Історичне минуле Іванкова // Трибуна праці. – 1971. – 19 січня; Фундуклей ІІ. Вказана праця. – С. 40.

Чмилъ Л.В., Чекановский А.А. Об основании Иванкова Киевской области

Статья посвящена комплексному анализу археологических материалов и позднесредневековых документов, которые касаются основания города Иванкова Киевской обл. Содержит историю археологических исследований городища в центре города и уточняет время и обстоятельства основания здесь в конце XVI в. замка и местечка. Выявлены историографические ошибки, касающиеся этого вопроса в предшествующих работах историков.

Ключевые слова: Иванков, основание местечка, замок, Олехнович Юхнович, Проскура, Лозка, Олізар Волочкевич, керамика, городище, замчище, Іванковський ключ, землевладение, историография.

Chmil' L.V., Chekanovskyi A.A. About the foundation of Ivankiv in Kyiv Region)

The article is dedicated to the complex analysis of archaeological materials and the late medieval documents concerning the town Ivankiv (Kyiv region). It considers the history of archaeological researches in the center of the settlement and specifies period and circumstances of the castle and the settlement Ivankiv foundation at the end of the 16th century. Authors elucidate historiographic errors in previous historic essays concerning this question.

Key words: Ivankov, foundation of castle, Olekhnovich Yukhnovich, Proskura, Lozka, Olizar Volochkevich, ceramics, citadel, Ivankov neighbourhood, historiography.

Подано до друку: 05.09.2012 р.